

Jsou to již tři roky, kdy se v Ženevě ve dnech 11. - 15. listopadu 2002 konalo obnovené zasedání 5. hodnotící konference smluvních států Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických/biologických a toxinových zbraní a o jejich zničení (BTWC - Biological and Toxin Weapons Convention). Kompromisním výsledkem zasedání bylo přijetí tzv. následného (follow-up) procesu v rámci BTWC, na jehož základě se v období 2003-2005 každoročně koná zasedání smluvních států BTWC a před tímto zasedáním přípravné schůzky expertů. 6. hodnotící konference se má uskutečnit nejpozději do konce roku 2006. Jsou hledány další cesty k posílení BTWC, a tak i metody odstranění hrozby biologických zbraní.

Úvod

Válečné použití toxických látek a patogenních agens, které bylo již od jejich prvního zasažení obecně považováno za věrolomné, bylo odsouzeno a zakázáno mezinárodními deklaracemi a smlouvami, např. v haagských konvencích z roku 1899 a 1907. V průběhu první světové války byly ve velkém měřítku používány především chemické zbraně. Další úsilí nepřipustit použití toxických látek a patogenních agens pro válečné účely vyústilo dne 17. června 1925 v uzavření ženevského protokolu „O zákazu válečného použití dusivých a jiných jedovatých plynů a bakteriologických metod vedení války“.

V období po druhé světové válce, kdy byly biologické zbraně spolu s chemickými a jadernými zahrnuty pod společný pojem „zbraně hromadného ničení“ [1], probíhala jednání o postavení chemických a biologických zbraní mimo zákon na půdě orgánů OSN nejprve společně, vzhledem k jejich četným společným znakům. Krátce po vytvoření multilaterálního jednacího fóra pro odzbrojení a regulaci zbrojení – Výboru osmnácti národů pro odzbrojení v Ženevě (ENDC – Eighteen Nations Disarmament Committee) se problém zákazu biologických zbraní vydělil z dosud společného úsilí k vypracování dokumentu, který by překonal dosud platný ženevský protokol. Šlo o to, vypracovat dokument, který by kromě použití zakázal také materiální přípravy na válku, tj. vývoj, výrobu a hromadění biologických zbraní a zavázal státy k jejich zničení.

Biologické zbraně byly vyděleny ze společného jednání s chemickými zbraněmi ze dvou zásadních důvodů. Jednak se očekávalo, že úplný a všeobecný zákaz chemických zbraní bude podstatně složitější vzhledem k většímu počtu držitelů těchto zbraní v té době a pro podstatně jednodušší způsob výroby. Druhým důvodem bylo podcenění aktuálního vojenského významu biologických zbraní. Jakkoliv byly i tehdy biologické zbraně neúčinnější ze všech zbraní hromadného ničení (počítáno podle okruhu zasažení resp. lidských ztrát na hmotnostní jednotku), jejich vojenská hodnota byla považována za problematickou, neboť její taktický účinek je nekontrolovatelný a nepředvídatelný. Jednání probíhalo skutečně jen něco přes pět let a jeho výsledkem byl první mezinárodní dokument o skutečném odzbrojení, stavící celý jeden druh výzbroje mimo zákon.

Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení (Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological /Biological/ and Toxin Weapons and on their Destruction, dále BTWC) byla podepsána dne 10. dubna 1972 a vstoupila v platnost dne 26. března 1975. Do současnosti se k BTWC připojilo 151 účastnických zemí.

Hrozba použití biologických zbraní

Obecné pojetí biologické zbraně zahrnuje bojová biologická agens nebo toxiny, obsažené v systému pro jejich dopravu a převedení do bojového stavu, např. řízené střely vybavené bojovou hlavicí s biologickou náplní, biologické letecké pumy, rozstříkovací a rozprašovací zařízení, aerosolové generátory atd.

Podle oficiální definice OSN jsou „bojová bakteriologická (biologická) agens živé organismy – jakékoliv povahy – nebo z nich odvozený infekční materiál, který je určen pro vyvolání nemoci nebo usmrcení osob, zvířat nebo rostlin a jejich účinek závisí na schopnosti rozmnožit se v napadených osobách, zvířatech nebo rostlinách“ [2]. Nicméně pojmy biologická zbraň a bojová biologická agens jsou obecně používány jako synonyma.

Použití biologických zbraní v moderní válce je sice poněkud problematické, nicméně nelze přehlédnout skutečnost, že tyto zbraně již byly v minulosti vyvinuty a připraveny v arzenálech některých vyspělých zemí, ať to již bylo předválečné Japonsko nebo později Spojené státy americké, bývalý Sovětský svaz a Irák v době velice nedávné. Z toho plyne, že jsou dostatečně známy a prakticky ověřeny technologie výroby biologických zbraní, postupy jejich bezpečného skladování i metody praktického bojového použití.

Současná doba je charakterizována prudkým rozvojem všech oblastí vědy a techniky. Jsou to především molekulární genetika a ostatní významné oblasti molekulární biologie, spojené s řadou nových objevů v medicíně, biochemii, epidemiologii a imunologii, které mohou být do jisté míry zneužity pro vývoj biologických zbraní. Mezi experty na problematiku biologických zbraní panují oprávněné obavy, že molekulární biologie, a zejména genetické inženýrství by mohly podstatně přispívat k vývoji zcela nových typů biologických zbraní.

S tím úzce souvisí i značný rozmach terorismu v současné době, především ve své nejhroznější podobě – superterorismu. Tímto pojmem se v odborných kruzích označuje masové použití konvenčních prostředků nebo prostředků hromadného ničení především proti civilnímu obyvatelstvu. Může se na něj pohlížet jako na „použití prostředků ohrožení, které jsou schopny vyvolat hromadné ztráty osob, hromadné ničení popř. vedou k dlouhodobým škodám a dlouhodobým následkům pro společenskou strukturu“ [3]. Teroristický útok za použití jaderných zbraní, radioaktivních látek, toxických chemických látek nebo biologických agens a toxinů se jednoznačně považuje za formu superterorismu. Teroristé nemají zábrany, které musí být zvažovány při vojenském použití zbraní hromadného ničení, a které fakticky přispěly k jejich zákazu.

Ve srovnání s jinými zbraněmi mají biologické zbraně několik charakteristických vlastností:

- ❑ Jejich účinek není okamžitý. Symptomy se mohou objevit v době od několika hodin do několika týdnů po zasažení, protože mikroorganismy se musí před propuknutím nemoci rozmnožit uvnitř jejich hostitele.
- ❑ Vzhledem k tomu, že se bojová biologická agens rozmnožují ve svém hostiteli, jsou pro dosažení žádoucích účinků potřebná velice malá množství mikroorganismů.

- ❑ Biologické zbraně mohou mít sekundární účinek, což znamená, že nemoc může být přenesena na jiné jednotlivce. Útok biologickými zbraněmi malého rozsahu proti místnímu cíli tak může vést k rozšířené epidemii, geograficky a v čase.
- ❑ Výroba biologických zbraní je relativně jednoduchá a laciná. Biologická agens lze snadno získat (např. z mezinárodních sbírek kultur, univerzitních databank apod.).
- ❑ Použití biologických zbraní lze obtížně dokázat, protože se řada patogenních mikroorganismů a toxinů vyskytuje v přírodním prostředí.
- ❑ Biologické zbraně neničí vybavení. Tento charakteristický rys, který sdílí s chemickými zbraněmi, znamená, že budovy a jiná vybavení nejsou při útoku biologickými zbraněmi poškozena. Jsou napadeny pouze živé organismy [4].

Lze předpokládat, že demokratické státy dodržují v současné době platné mezinárodní dohody a programy výzkumu biologických agens se věnují pouze z hlediska jejich mírového využití. Nebezpečí však spočívá ve státech z tzv. rizikových regionů, které v programech vývoje zbraní hromadného ničení vidí možnost, jak zvýraznit svoje postavení nejen v regionální, ale i celosvětové politice. Programy biologických zbraní se mohou rozprostírat od raného stadia výzkumu různých biologických agens až k plnění těchto agens do munice a zavedení této munice do výzbroje armád. Je třeba ale rozlišit mezi tzv. intenzivními programy vývoje a amatéry (tzv. *dabblers*), kteří sice považují biologické zbraně za přitažlivé a jsou ochotni je zkoumat, ale kteří si nejsou nezbytně jistí, že tento program dovedou do konce. A v neposlední řadě rozlišení mezi programy prováděnými pro ochranné účely a programy výzkumu nových biologických agens využitelných v biologických zbraních je rovněž značně komplikované [5].

Úmluva o zákazu bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní

BTWC je považována za první opravdový odzbrojovací krok, který jednou provždy stavi mimo zákon jedny z nejnebezpečnějších zbraní hromadného ničení. Od data svého vstupu v platnost působí jako faktor posilující mír a bezpečnost, aniž by brzdila vědecký, ekonomický a technologický pokrok.

Klíčový prvek BTWC je kritérium všeobecného účelu, ztělesněné v základním zákazu v článku I, který stanoví, že každý smluvní stát této úmluvy se zavazuje nikdy za žádných okolností nevyníjet, nevyrábět, neskladovat nebo jinak získávat nebo držet [6]:

1. Mikrobiologická nebo jiná biologická agens nebo toxiny jakéhokoli původu či způsobu výroby, a to takových druhů a v takovém množství, které nejsou určeny k preventivním, ochranným nebo jiným mírovým účelům.
2. Zbraně, vybavení nebo nosiče určené k použití takových agens nebo toxinů k nepřátelským účelům nebo v ozbrojeném konfliktu.

BTWC zakazuje předávat jakákoli agens, toxiny, zbraně, zařízení nebo nosiče jakýmkoli příjemcům, jakož i pomáhat, podněcovat nebo nabádat k jejich výrobě nebo jejich získávání. Každý smluvní stát je povinen zničit nebo převést na mírové účely všechna agens, toxiny, zbraně, zařízení a nosiče, která vlastní, a současně se zavazuje přijmout veškerá nutná legislativní opatření, která legalizují ustanovení BTWC v národním měřítku.

BTWC pojednává obecně o způsobu vysvětlování nejasností a stížností na porušování BTWC a zavazuje smluvní státy k pomoci při použití nebo nebezpečí použití biologických zbraní. Současně BTWC zavazuje smluvní státy napomáhat co možná nejširší výměně zařízení, materiálů a vědeckých a technických informací pro využití bakteriologických (biologických) agens a toxinů pro mírové účely.

Uvedený mezinárodně-právní dokument, přijatý v ovzduší značné euforie, má však řadu slabin, které (pro zjevné podcenění dalšího možného vývoje biologických zbraní) se začaly projevovat až po jisté době. BTWC nemá zcela exaktní definice a kritéria, není zřetelně definován vztah mezi válečnými a (povolenými) mírovými aktivitami, neobsahuje žádné směrnice, týkající se obvinění a ani sankční mechanismy. Daleko nejzávažnějším nedostatkem je totální absence jakéhokoliv objektivního verifikačního mechanismu, týkajícího se plnění závazků a zákazů. Žádný stát nebyl nucen deklarovat, zda je vlastníkem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní, tím méně druhy, skladbu a lokalizaci zásob. Účastnické státy nemusely deklarovat svá vývojová, výrobní a jiná zařízení a nikdo neověřil, zda závazek na zničení byl skutečně realizován [7].

Hodnocení BTWC je prováděno na tzv. hodnotících konferencích, které se konaly v roce 1980, 1986, 1991, 1996 a 2001 (2002) v Ženevě. Tyto hodnotící konference upřesňují jednotlivé články na základě současných vědeckotechnických poznatků, respektive na základě zkušeností z plnění BTWC. Je účelné blíže charakterizovat jednání 3. a 5. hodnotící konference, které jsou důležitými mezníky v procesu implementace BTWC.

3. hodnotící konference, která se konala v Ženevě od 9. do 27. dubna 1991, měla za úkol prohloubit opatření k posílení důvěry, a to prostřednictvím kontrolních opatření na dobrovolné bázi, které byly zahájeny již 2. hodnotící konferencí.

Opatření k posílení důvěry (CBMs - Confidence Building Measures) se týkala výměny dat o výzkumných centrech a laboratořích; výměny informací o národních výzkumných a vývojových programech ochrany proti biologickým zbraním; informací o výskytu neobvyklých onemocnění a podobných událostech způsobených toxiny; podpory publikování výsledků v oblasti biologického výzkumu v obecně dostupných informačních zdrojích; aktivní podpory kontaktů pracovníků v oblasti biologických programů mírového zaměření, mimo jiné v rámci kongresů, stáží, seminářů atd.; oznámení o legislativě, regulacích exportu či importu; oznámení minulých aktivit, které stát realizoval od 1. ledna 1946 v oblasti biologických výzkumných či vývojových programů; oznámení o provozech, vyrábějících vakcíny pro humánní použití. Tyto a další informace jsou každoročně odesílány do sídla OSN v New Yorku.

Dalším závěrem 3. hodnotící konference bylo přijetí mandátu na vytvoření otevřené ad hoc skupiny expertů pro posouzení vědeckých a technických aspektů kontroly dodržování BTWC. Tato skupina, známá jako VEREX, se scházela v průběhu let 1992-1993 a identifikovala asi 21 možných on-site nebo off-site opatření. Ve své konečné zprávě skupina prohlásila, že potenciální verifikační opatření by mohla být užitečná a zvýšená transparence by přispěla ke zvyšování důvěry mezi státy. Tato zpráva byla posouzena na zvláštní konferenci smluvních států v září 1994, kdy tato konference schválila nový mandát pro ad hoc skupinu s úkolem zvážit vhodná opatření, která by zahrnovala možná verifikační opatření, a předložit návrhy k posílení BTWC ve formě právně závazného dokumentu (verifikačního protokolu).

Ad hoc skupina navrhla režim opatření, která jsou pro úspěšnou verifikaci nezbytná – deklarace relevantních objektů, návštěvy těchto objektů, vyšetřování v případech údajného nevyhovění a opatření k podpoře vědecké a technické spolupráce.

Podle návrhu měly existovat dva základní prvky verifikačního režimu. Deklarace, které byly principiálně akceptovány všemi jednajícími smluvními státy, a vyšetřování. Vyšetřování je mnohem obtížnější než deklarace, protože má vážné politické důsledky. Vyšetřování vytváří poslední nástroj, který by mohl být použit pouze tehdy, když existuje jasný důkaz porušení BTWC.

Přestože princip deklarací byl obecně akceptován, neexistoval konsenzus z hlediska výběru jednotlivých objektů. Bylo navrženo 5 typů deklarací, které měly celkem rozsáhlou podporu – minulé útočné a obranné programy/aktivity, současné programy ochrany proti biologickým zbraním, zařízení vyrábějící vakcíny, zařízení maximální biologické ochrany (BL-4) a práce s agens a toxiny uvedenými v seznamu.

Návštěvy jsou třetí možné verifikační opatření. Toto opatření se nezdá tak důležité, jako deklarace a vyšetřování, ale řada států požadovala nějaký druh verifikačního opatření, které není tak vážné jako vyšetřování. Podle jejich názoru by návštěvy mohly pomoci monitorování smluvních států z hlediska vyhovění a zvýšit tak vzájemnou důvěru. Také se bralo v úvahu, že inspektoři organizace, která by měla vzniknout pro dohlížení nad závazky BTWC, budou potřebovat určitý druh rutinní inspekce nebo návštěvní aktivity k tomu, aby si udrželi zkušenosti a praktické návyky pro provádění těchto činností. Mezi deklaracemi a návštěvami by také mohl existovat určitý systém, sloužící k vyjasnění problémů, který by zmocnil organizaci požádat jednotlivý smluvní stát o vysvětlení nejasností. Tato tzv. procedura konzultací a vyjasňování byla některými zeměmi výrazně upřednostňována.

Ve snaze urychlit finalizaci verifikačního protokolu prezentoval 30. března 2001 předseda ad hoc skupiny maďarský velvyslanec Tibor Toth tzv. „composite text“, který se asi z 50 % odvolával na původní několik let projednáváný „rolling text“. Na rozdíl od něj neobsahoval ale takové množství závorek a spíše hledal kompromisní řešení. Členské i asociované země Evropské unie tento „composite text“ podpořily a považovaly ho za rozumný kompromis mezi potřebou účinného kontrolního systému a snahou jednotlivých zemí chránit vlastní farmaceutický a biotechnologický průmysl. Rezervovaně a někdy až odmítavě se k tomuto dokumentu postavily např. delegace Kuby, Libye, Pákistánu, Íránu, Číny a Indie s tím, že jediný právní základ pro diskuzi je „rolling text“.

K zásadní změně došlo při 24. zasedání ad hoc skupiny v Ženevě 25. července 2001, kdy americký vyjednávač Donald Mahley vystoupil s prohlášením, že návrh verifikačního protokolu ve formě „composite textu“ ohrožuje americkou národní bezpečnost a důvěrné obchodní informace a že návrh na zpřísnění dohledu není pro USA přijatelný ani v případě dodatečných změn v textu [8].

5. hodnotící konference se konala v Ženevě ve dnech 19. listopadu až 7. prosince 2001. I přes veškerou snahu přítomných delegací o přijetí závěrečné deklarace a indikovaný zájem všech zúčastněných zemí o úspěch konference skončilo její zasedání neúspěchem. Když bylo jasné, že závěrečná deklarace nemůže být z časových ani obsahových důvodů přijata v projednáváné podobě bylo rozhodnuto, že zasedání 5. hodnotící konference bude obnoveno v listopadu 2002.

Obnovené zasedání BTWC se konalo v Ženevě ve dnech 11. – 15. listopadu 2002 a jejím výsledkem bylo přijetí následujících opatření:

- ❑ V letech 2003–2005 budou každoročně organizována výroční zasedání smluvních států v délce jednoho týdne až do 6. hodnotící konference, která se bude konat nejpozději do konce roku 2006. Na těchto zasedáních se bude postupně projednávat 5 bodů

– přijetí nezbytných národních opatření pro implementaci zákazů obsažených v BTWC, včetně novelizace trestního práva; národní mechanismy pro vytvoření a udržení bezpečnosti a dohledu nad patogenními mikroorganismy a toxiny; posílení mezinárodních kapacit v oblasti vyšetřování, reakce a zmírňování účinků případů údajného použití biologických a toxinových zbraní nebo podezřelých vypuknutí nemocí; posílení a rozšíření národních a mezinárodních institucionálních snah a existujících mechanismů v oblasti dohledu, detekce, diagnostiky a boje s infekčními nemocemi postihujícími osoby, zvířata a rostliny; vypracování a přijetí „code of conduct“ pro vědce.

- ❑ Každému výročnímu zasedání bude předcházet dvoutýdenní přípravná schůzka expertů. V roce 2003 budou projednávána první dvě témata, v roce 2004 další dvě a v roce 2005 poslední schválené téma. V roce 2003 bude schůzce expertů i výročnímu zasedání smluvních států předsedat představitel zemí střední a východní Evropy, v roce 2004 představitel Hnutí nezávislých a v roce 2005 představitel západní skupiny.
- ❑ Všechna rozhodnutí, jak v rámci jednání expertů, tak zasedání smluvních států, budou přijímána konsenzem. Setkání expertů připraví přesné zprávy popisující jejich práci.
- ❑ 6. hodnotící konference vezme v úvahu závěry všech těchto zasedání a rozhodne o dalším postupu [9].

Schválené rozhodnutí umožnilo vytvořit rámec pro pokračování multilaterální spolupráce v oblasti zákazu biologických a toxinových zbraní. V dané situaci nebylo možné uvažovat o širším mandátu pro skupinu expertů nebo výroční zasedání, který by šel za rámec samotného rozhodnutí.

Možnosti posílení verifikačního režimu BTWC

Ve snaze dále napomoci posilování BTWC, a tím i způsobu, jak čelit hrozbě biologických zbraní, vypracovali odborníci Velké Británie materiál, který by se mohl stát podkladem pro další diskuze.

Podle jejich názoru by bylo účelné přijmout opatření jak na mezinárodní, tak na národní úrovni, která by zahrnovala [10]:

a) *Vyšetřování podezřelého nevyhovění BTWC (údajné použití biologických zbraní, zneužití zařízení a podezřelá vypuknutí nemocí)*

Vyšetřování by mohla mít formu rozšířené a revidované verze existujícího postupu generálního tajemníka OSN pro vyšetřování údajného použití chemických a biologických zbraní. (Tento proces byl vypracován jako reakce na údajné případy použití těchto zbraní v jihovýchodní Asii a v iránsko-irácké válce počátkem a v polovině 80. let.) Alternativně by mohl být zahrnut buď v samostatné nebo v kombinované mezinárodní dohodě, která by pokrývala jiná témata, např. pomoc v případě útoku biologickými zbraněmi nebo hrozby útoku biologickými zbraněmi.

b) *Pomoc v případě použití nebo hrozby použití biologických zbraní*

Smluvní státy by mohly zdůraznit svůj existující závazek podle BTWC poskytnout různé druhy pomoci v případě útoku biologickými zbraněmi nebo vážných hrozbách útoku kterýmkoliv státem nebo nestátním činitelem proti smluvnímu státu. Takový závazek by byl konzistentní s opatřeními Charty OSN pro kolektivní a regionální bezpečnost. Pomoc by mohla zahrnovat diplomatickou podporu, ekonomickou pomoc a sankce proti použití

biologických zbraní, konvenční vojenskou pomoc a dodávky, opatření pro předběžné skladování vakcín, antibiotik, antivirů a prostředky dekontaminace.

c) *Národní trestní legislativa*

Smluvní státy by měly, pokud tak již neudělaly, schválit trestní legislativu přenášející opatření BTWC do národního právního systému.

d) *Vědecký poradní výbor*

Vzhledem k rychlosti technických změn v přírodních vědách by se měl setkávat každoročně nebo jednou za dva roky vědecký poradní výbor ke zhodnocení změn a jejich vlivu pro BTWC a navrhnout opatření, která jsou potřebná k jejímu posílení.

e) *Zrevidované opatření k posílení důvěry*

Existující soubor opatření k posílení důvěry by mohl být znovu posouzen z hlediska, zda existuje prostor pro zdokonalení jejich oblastí nebo stupně podrobnosti pro zajištění užitečnějších ročních zpráv smluvních států. Mohl by zahrnovat přílohu o rozsahu informací, vyměňovaných dobrovolně mezi státy, jakož i možnost dobrovolných návštěv zařízení, notifikovaných podle existujících nebo revidovaných opatření k posílení důvěry. Tyto návštěvy by měly být schváleny mezi participujícími smluvními státy a předmětem návštěv, recipročních nebo jiným způsobem prováděných, by samozřejmě mohla být jakákoliv zařízení, vzájemně schválená oběmi stranami.

f) *Nová Úmluva o fyzické ochraně nebezpečných patogenů*

Žádoucí je nová mezinárodní dohoda, která by stanovila soubor standardů pro fyzickou ochranu a způsoby nakládání s nebezpečnými patogeny drženými nebo spotřebovávanými ve výzkumných laboratořích. Smluvní státy by měly v jakémkoliv případě vytvořit zákonný systém účinné vlastní kontroly použití, skladování a přepravy patogenů.

g) *Nová Úmluva o zločinnosti chemických a biologických zbraní*

Existují návrhy, již vypracované v akademické komunitě, pro novou úmluvu, která zavádí kriminální zodpovědnost pro jakékoliv individuální obvinění z porušení zákazů BTWC nebo Úmluvy o zákazu chemických zbraní. Státy by měly být povinny postavit před soud nebo vydat jednotlivce, kteří takovou úmluvu poruší.

h) *Zvýšit úsilí stálého dozoru nad výskytem nemocí, na zkvalitnění detekce a diagnózy a obecně zabránění infekčním nemocem*

Šíření nemocí a náhlý výskyt nových nemocí jsou stále více globální problémy, neomezené pouze na rozvojové země. Taková opatření stálého dozoru by byla aplikována pro nemoci lidí, zvířat a rostlin.

i) *Zásady morálního kodexu pro specialisty*

Takové zásady by mohly být vypracovány vědeckými pracovníky a dalšími specialisty k vytyčení mezinárodních standardů pro práci relevantní k zákazům BTWC. Takové zásady by mohly zahrnovat, mezi jiným, prohlášení, že vědci použijí svoje znalosti a zkušenosti ve prospěch lidí, zvířat a rostlin a nebudou provádět jakékoliv aktivity směřované k použití biologických agens nebo toxinů pro nepřátelské účely nebo v ozbrojených konfliktech.

j) *Aktivní podpora univerzálního členství BTWC*

Mělo by být vynaloženo další diplomatické úsilí k podpoře plného členství v BTWC a účasti v hodnotících konferencích.

k) *Odvolání výhrad k ženevskému protokolu z roku 1925*

Řada smluvních států BTWC si udržuje svá práva výhrad k ženevskému protokolu týkajících se odplaty v případě, jestliže jsou napadeny biologickými zbraněmi. Jde o právní

nekonstenci při porovnání s povinnostmi, kterými jsou zavázány v BTWC, a proto by tato udržující práva odvety měla být zrušena.

1. a 2. výroční zasedání smluvních států BTWC

Na základě rozhodnutí obnoveného zasedání 5. hodnotící konference BTWC se ve dnech 10. - 14. listopadu 2003 konalo v Ženevě 1. výroční zasedání a ve dnech 6. - 10. prosince 2004 2. výroční zasedání smluvních států BTWC. V souladu se závěrečným dokumentem 5. hodnotící konference bylo 1. výroční zasedání zaměřeno na dvě základní témata - „národní opatření nutná k implementaci zákazů stanovených BTWC, včetně přijetí sankcí zakotvených v trestním právu“ a „národní mechanismy ustanovující a udržující bezpečnost a dohled nad patogenními mikroorganismy a toxiny“. 2. výroční zasedání bylo zaměřeno na „posílení a rozšíření národních a mezinárodních institucionálních snah a existujících mechanismů v oblasti dozoru, detekce, diagnostiky a boje s infekčními nemocemi postihujícími člověka, zvířata a rostliny“ a „mezinárodní spolupráci v oblasti vyšetřování a reakce v případech údajného použití biologických nebo toxických zbraní nebo podezřelých vypuknutí nemocí“.

Předsedou 1. výročního zasedání smluvních států BTWC byl zvolen maďarský velvyslanec Tibor Tóth. V závěru tohoto zasedání smluvní státy vzaly na vědomí, že neohledě na lišící se právní a ústavní úpravy mezi 151 smluvními státy BTWC schválily tyto státy podobné základní principy a sdílejí společné hodnoty.

Smluvní státy zdůraznily potřebu přijmout na národním stupni taková opatření, která by udržovala jejich závazky a zodpovědnost k posílení a implementování BTWC. Následně schválily tato doporučení:

- ❑ Je účelné zhodnotit (a v případě nezbytnosti uzákonit nebo aktualizovat) národní právní úpravy, včetně regulačních a donucovacích opatření, která zajistí efektivní implementaci BTWC a která zvýší efektivní zabezpečení patogenů a toxinů.
- ❑ Spolupráce mezi smluvními státy s rozdílnými právními a ústavními normami má výrazně pozitivní účinek. Smluvní státy, které jsou schopny provádět tuto činnost, mohou poskytnout právní a technickou pomoc jiným státům, které ji požadují při vytváření a/nebo rozšíření jejich vlastní legislativy a kontrol v oblastech národní implementace a biologické bezpečnosti.
- ❑ Jsou potřebná komplexní a konkrétní národní opatření k ochraně sbírek patogenů a z hlediska kontroly jejich použití pro mírové účely. Opatření pro zabezpečení biologické bezpečnosti a procedury, které zajistí, že nebezpečné materiály nejsou dostupné osobám, které by je mohly zneužít pro účely proti duchu BTWC, mají vysokou hodnotu.
- ❑ Smluvní státy vzaly v úvahu, že dohoda o opatřeních diskutovaných na 1. výročním zasedání významně přispívá k efektivnější implementaci a posílení BTWC, jakož i k poskytnutí základny pro zhodnocení pokroku na 6. hodnotící konferenci v roce 2006 [11].

Předseda 2. výročního zasedání smluvních států BTWC vrchní ředitel pro otázky bezpečnosti Ministerstva zahraničních věcí JAR Peter Goosen již před zasedáním připravil čtyřstránkový dokument, obsahující syntézu základních myšlenek, jež k oběma tématům zazněla v červenci 2004 při jednání expertů. Dokument současně obsahoval obecné výzvy smluvním státům

BTWC k dopracování legislativního rámce a posílení národních kapacit tak, aby mezinárodní spolupráce mohla být účinnější.

Již v úvodu výročního zasedání zazněla k tomuto dokumentu řada kritických připomínek, předseda jej proto v průběhu týdne přepracoval do zkrácené dvoustránkové podoby. S pokazem na skutečnost, že ani toto 2. výroční zasedání smluvních států nemělo negociační mandát, řada především rozvojových zemí odmítla přijetí jakýchkoli závazků, byť formulovaných jako doporučení.

Na koordinačních poradách Evropské unie byla dokumentu vyjadřována podpora, i když podle většiny členských zemí nepředstavuje žádný pokrok na cestě k přijetí verifikačního protokolu BTWC. Některé státy (Kuba, Írán, Malajsie, Pákistán) napadaly dokonce i obecná konstatování o funkci mezinárodních organizací (Organizace pro zemědělství a výživu, Food and Agriculture Organization, FAO; Světová zdravotnické organizace, World Health Organization, WHO; Mezinárodní úřad pro zdraví zvířat, World Organization for Animal Health, OIE). Tyto organizace dle jejich vyjádření nesmějí ani v případě spolupráce v oblasti monitorování „překračovat své humanitární poslání“ a provádět v jednotlivých zemích žádná vyšetřování, která by přesahovala rámce jejich statutů. Jediným právně podloženým mechanismem pro vyšetřování v oblasti použití biologických a toxických zbraní je podle nich pravomoc generálního tajemníka OSN a má jím zůstat i nadále.

Nakonec byl dokument přijat až po vypuštění všech formulací, které by jakkoli vyzývaly ke konkrétním opatřením. Mnoho smluvních států, včetně členských zemí Evropské unie, tak se zklamáním muselo konstatovat, že se BTWC posílit nepodařilo.

V části 2. výročního zasedání týkajícího se posílení a rozšíření národních a mezinárodních institucionálních snah a existujících mechanismů v oblasti „dozoru, detekce, diagnostiky a boje s infekčními nemocemi postihujícími člověka, zvířata a rostliny“ smluvní státy uznaly, že [12]:

- ❑ vypuknutí infekčních nemocí může být zabráněno a potlačeno prostřednictvím včasné detekce, okamžité odezvy a mezinárodní spolupráce a podpory na národním a mezinárodním stupni,
- ❑ posílení a rozšíření národního a mezinárodního dozoru, detekce, diagnózy a boje s infekčními nemocemi může podpořit cíl a smysl BTWC,
- ❑ primární zodpovědnost za dozor, detekci, diagnózu a boj s infekčními nemocemi spočívá na smluvních státech, zatímco WHO, FAO a OIE mají globální zodpovědnost v rámci svých mandátů. Příslušné struktury, plánování a činnost smluvních států a WHO, FAO a OIE by měly být zkoordinovány a navzájem doplňovány,
- ❑ vědecký a technologický vývoj obsahuje potenciál k významnému zdokonalení dohledu nad nemocemi a reakcí při jejich vypuknutí.

Smluvní státy tak následně schválily:

- ❑ podporování existujících sítí relevantních mezinárodních organizací pro dozor, detekci, diagnózu a boje s infekčními nemocemi a činnosti k posílení programů WHO, FAO a OIE v rámci jejich mandátů, pro pokračování výzkumu, vývoje a posílení rychlých, efektivních a spolehlivých aktivit pro dohled, detekci, diagnózu a boje s infekčními nemocemi, včetně případů mimořádných situací mezinárodního dopadu,
- ❑ zdokonalovat, kde je to možné, národní a regionální kapacity dohledu nad nemocemi a jestliže jsou smluvní státy schopny tuto činnost vykonávat, pomáhat a povzbuzovat, s nezbytným souhlasem, jiné smluvní státy v této činnosti,

- ❑ pracovat ke zlepšení komunikace o dohledu na nemocemi, včetně WHO, FAO a OIE, a mezi smluvními státy.

V části 2 výročního zasedání týkajícího se „mezinárodní spolupráce v oblasti reakce na případy údajného použití biologických nebo toxických zbraní nebo podezřelá vypuknutí nemocí, vyšetřování a zmírňování jejich účinků“ smluvní státy uznaly, že:

- ❑ kapacity pro reakci na případy údajného použití biologických nebo toxických zbraní nebo podezřelá vypuknutí nemocí, vyšetřování a zmírňování jejich účinků podporují cíl a smysl BTWC,
- ❑ národní připravenost smluvních států a dohody významně přispívají k mezinárodním kapacitám pro odezvu na případy údajného použití biologických nebo toxických zbraní nebo podezřelá vypuknutí nemocí a pro vyšetřování a zmírňování jejich účinků,
- ❑ vyšetřovací mechanismus generálního tajemníka, vydaný v A/44/561 a schválený Valným shromážděním OSN rezolucí A/Res/45/57 reprezentuje jediný existující mezinárodní institucionální mechanismus pro vyšetřování případů údajného použití biologických nebo toxických zbraní.

Smluvní státy následně schválily:

- ❑ pokračovat v rozvoji svých vlastních národních kapacit k reakci, vyšetřování a zmírňování následků, ve spolupráci s relevantními mezinárodními a regionálními organizacemi, a jestliže jsou smluvní státy schopny tuto činnost vykonávat, pomáhat a povzbuzovat jiné smluvní státy v této činnosti,
- ❑ zvážit na 6. hodnotící konferenci mezi jiným další rozvoj současných postupů pro opatření pomoci smluvním státům v případech údajného použití biologických nebo toxických zbraní nebo podezřelých vypuknutí nemocí,
- ❑ výroční zasedání smluvních států BTWC tak v podstatě jen vzalo na vědomí výsledky diskuze na schůzce expertů v červenci 2004 a hlavně kvůli odporu rozvojových zemí nepřijalo žádná podstatná doporučení nebo závěry. Jediným výstupem je procedurální zpráva, jejíž součástí jsou obecné závěry proběhnuvších diskuzí (viz výše). Přesto toto zasedání nelze hodnotit jednoznačně negativně. V kontextu problémů provázejících celý proces BTWC od roku 2001, kdy byla zastavena jednání o přijetí verifikačního protokolu, je důležité udržet proces BTWC při životě a dovést celý proces k 6. hodnotící konferenci v roce 2006.

Závěr

Ukončení studené války počátkem 90. let bylo spojováno s mnoha nadějemi v nové uspořádání světa míru a stability. Přes veškeré vynaložené úsilí mezinárodního společenství k tomu nedošlo a nyní čelíme nejistému světu, ve kterém existuje vyšší znepokojení z hlediska potenciálního použití chemických nebo biologických zbraní rizikovými státy nebo nestátními činiteli a teroristickými skupinami. Proto důležitost dodržování režimů úplného zákazu jak chemických, tak biologických zbraní se výrazně zvýšila.

V moderní éře se pravděpodobnost chemické a biologické války zvýšila především v důsledku rozvoje přírodních věd a průmyslové základny. Bývalý SSSR a Irák realizovaly utajené ofenzivní programy vývoje biologických zbraní jak uvnitř vládních zařízení, tak zdánlivě

civilních a akademických zařízení, provozech na výrobu vakcín a jiných farmaceutických provozů. Takové zneužití znalostí „dvojího použití“, objektů a technologií zůstává rizikem. Řada zemí v oblasti Perského zálivu, na Blízkém východě a v severní Africe má kapacity pro vývoj biologických nebo chemických zbraní. Hrozba šíření těchto zbraní vyvolaná těmito státy se zvyšuje a zdůrazňuje potřebu hledat efektivnější způsoby boje především proti ofenzivním kapacitám biologických zbraní.

V současné době probíhá veřejná diskuze o možné hrozbě vyvolané teroristickým použitím biologických agens. Hrozba není pouze teoretická. Ačkoliv již dříve byly oznámeny pokusy biologického terorismu, antraxové útoky v USA přicházející bezprostředně po událostech 11. září 2001 demonstrovaly skrytý potenciál tohoto způsobu terorismu z hlediska psychologických, politických a ekonomických účinků, jakož i způsobení nemoci nebo smrti relativně omezeným úsilím.

Po mnoho let probíhala jednání k vypracování opatření, která by výrazně posílila účinnost BTWC. Nezdar jednání smluvních států jak v roce 2001, tak při obnoveném zasedání 5. hodnotící konference v roce 2002 k odsouhlasení verifikačního protokolu k BTWC byl bezpochybně zklamáním. Nehledě na tento výsledek je stále podstatné hledat cesty, kterými by BTWC mohla být posílena.

Literatura:

- [1] Zbraně hromadného ničení byly definovány v roce 1948 komisí OSN pro konvenční výzbroj (UN Commision for Conventional Armaments) jako „zbraně, které zahrnují atomové výbušné zbraně, radiologické zbraně, smrtící chemické zbraně a biologické zbraně a jakékoliv zbraně vyvinuté v budoucnosti, které mají ničivé účinky srovnatelné s ničivým účinkem atomové bomby nebo jiných zbraní uvedených výše“. UN dokument S/C.3/32/Rev.1, August 1948.
- [2] UN A/7575. *Chemical and Bacteriological (Biological) Weapons and the Effects of their Possible Use*. Report of the Secretary-General, United Nations General Assembly, New York, 1 July 1969.
- [3] SAURUGG, H. Bedrohungsbild Superterrorism. *Truppendienst*, 2001, No. 6, s. 512-518.
- [4] *Biological Weapons*. FOA informerar om [A Briefing Book]. National Defence Research Establishment, 1995, Sweden.
- [5] MOODIE, M. *Chemical and Biological Weapons: Will Deterrence Work?* Chemical and Biological Arms Control Institute, Virginia, 1998.
- [6] *Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxických zbraní a o jejich zničení*. Londýn-Moskva-Washington, 10. dubna 1972.
- [7] GOLDBLAT, J., BERNAUER, T. *The Third Review of the Biological Weapons Convention: Issues and Proposals*. United Nations, New York, 1991.
- [8] STŘEDA, L. *Šíření zbraní hromadného ničení - vážná hrozba 21. století*. Praha: MV - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2003, ISBN 80-86640-03-5.
- [9] PEARSON, G. S. *Strengthening the Biological Weapons Convention. Two Decades of Strengthening CBW Prohibitions: Priorities for the BTWC in the 21st Century*. Bradford, UK: Department of Peace Studies University of Bradford, November 2004.
- [10] *Strengthening the Biological and Toxin Weapons Convention: Countering the Threat from Biological Weapons*. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty, April 2002.
- [11] Report of the Meeting of States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction. *BWC/MSP/2003/4* (Vol. I). 26 November 2003.
- [12] Report of the Meeting of States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction. *BWC/MSP/2004/3*. 14 December 2004.